

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 1148 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqov, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent

Djumaniyazov Maqsud Allazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasini dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxiizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrorov Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	

Turizm sektorida milliy hunarmadchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni	164
Ibragimov G'ayrat Ablaqulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umurov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxonov Aktam Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orqali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abdutarapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyyigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	

Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	
Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tatqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан	340
Усманов Фаррух Обитхонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi; Sindarov Fazliddin Kaxramonovich , kafedra assistenti	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	

Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinov , doktorant	
Erkin iqtisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодиқова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasurova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолиддин угли , магистр	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Ноди́ра Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолиддин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otobek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlari	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	

O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
Markaziy Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyorov Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari.....	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'rni va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhkomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoira Shukurullaevna , katta o'qituvchi	
Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyevena , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashtirish va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	

Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari...	683
Shaniyazova Zamira Oralbayevna , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish	709
Ishaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	
Korxonalar moliyaviy tahlilining ahamiyati	714
Karimov Eminjon Gapardjonovich , doktorant	
Рекреация как основа духовно-культурного возрождения нации и социально-экономического развития страны	716
Алимова Гузал Алишеровна , Доктор философии (PhD) по экономическим наукам	
Развитие тепличного плодовоовощеводства и создание в отрасли цепочки добавленной стоимости Республики Узбекистан.....	722
Дурманов Акмал Шаймарданович , PhD, доцент кафедры	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishning innovatsion usullari.....	734
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li , DSc, mustaqil izlanuvchi	
Роль виртуальных банков в развитии экономики Узбекистане.....	738
Каримов Нарбой Ганиевич , доктор экономических наук; Ниязметов Мансур Рустамович	
Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlashga ko'maklashish imkoniyatlari	742
Xayitov Abdimannon Buxarovich , iqtisod fanlari nomzodi	
Maxsus iqtisodiy zonalar: mazmun-mohiyati, ulardagi investitsiya muhitini yaxshilash	748
Ja'sur Umirzoqov Artiqboy o'g'li , PhD, dotsent	
Современные тенденции формирования системы критериев рабочих мест в условиях экологизации экономики	754
Ходжаева Нодирахон Абдурашидовна , PhD, профессор	
Yangi O'zbekistonda xizmatlar sohasi – mamlakat taraqqiyotining drayveri	760
Yusupov Muxamadamin , kafedra dotsenti	
Oliy ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning zarurati	767
Anvar Bazarbayevich Gafurov , PhD (i.f.f.d)	
Kichik sanoat zonalaridagi korxonalar raqobatbardoshligini oshirish.....	774
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich , kafedra dotsenti v.b.	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	778
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Tibbiy sug'urtada innovatsiyalar va IT-texnologiyalarning qo'llanilishi	784
Xalikulova Gulzada Tadjimuratovna , PhD, kafedra dotsenti	
Improvement of Scientific Methodological Bases of Innovative Management of Higher Education Institutions.	789
Gafurova Dilshoda , PhD	
Leveraging Public-Private Partnerships for Strategic Investment Financing	793
Yakubova Samira , PhD	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida banklarning o'rni.....	797
Adilova Zohida Ikromjonovna	
Turistik resurslarning salohiyatdan samarali foydalanishning nazariy asoslari	801
Alimardonova Zebuniso Mamarajabovna , mustaqil izlanuvchi	
Respublikamizda qimmatli qog'ozlar bozorini raqamlashtirishning o'ziga xos jihatlari	805
Xojiyev Jaxongir Dushabayevich , kafedra dotsenti v.b.	
Исследование алюминиевого порошка как строительный материал	809
Шарипова Мадина Конгратбаевна , преподаватель	
Bank tizimi samaradorligini oshirishda chakana bank xizmatlarining o'rni.....	812
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich , PhD	

Lizing faoliyatini kreditlashda anderraytingdan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari	818
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Milliy moliya bozorini rivojlantirish xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar	824
Burxanov A. U. , i.f.d., professor, Muratov Amir Timur ug'li , talaba	
Iqtisodiyotda yashil innovatsiyalarni joriy etishni konseptual asoslari.....	829
Ruzibayeva Nargiza Hakimovna , kafedra dotsenti	
Цифровизация страховых претензий является основным механизмом развития страховой отрасли.....	835
Узакова Камола Бехзодовна , ассистент кафедры	
O'zbekiston va MDH mamlakatlari soliq tizimining qiyosiy tahlili	839
Bobomurotova Manzura Panji qizi , mustaqil tadqiqotchi	
Soliq ma'muriyatchiligi tizimida samarali soliq nazoratini tashkil etish masalalari.....	845
Poyonov Bobir Bekmurod o'g'li , Bobomurotova Manzura Panji qizi , mustaqil tadqiqotchilar	
Banklarda aktivlar portfellarining zamonaviy holati	851
Murodova Mohigul Chori qizi , katta o'qituvchi	
Vaqtni boshqarish texnologiyasidan foydalangan holda talabalarning o'quv faoliyatida o'zini o'zi tashkil etishini rivojlantirish muammosini o'rganishning nazariy asoslari.....	855
Otajonova Maftuna Sultonmurodovna , tayanch doktorant	
Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ishini rejalashtirish va tashkil qilish	859
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna , p. f. n.	
Erkin iqtisodiy hududlarga investitsiyalarni jalb etish innovatsion taraqqiyot omili sifatida	863
Sheraliyeva Saida Azatovna , katta o'qituvchi	
Paxta-to'qimachilik klasterlari mahsulotlari eksportini motivatsiyalash mexanizmi	868
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich , tayanch doktorant	
O'zbekiston Respublikasida soliq tavakkalchiligini boshqarishning hozirgi zamon muammolari.....	875
Abdusherozov Abdullo Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
Modern Methods of Tax Control: Analysis, Problems and Solutions.....	879
Ergasheva Malikakhon , Independent researcher	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish mehnat bozorida bandlik darajasini oshirish omili sifatida.....	884
Amanov Otabek Amankulovich	
Tashqi savdo – statistik o'rganishning obyekti sifatida.....	888
Ergashev Mirjon Yorqin o'g'li , tayanch doktorant	
Nodavlat notijoart tashkilotlarida maqsadli tushumlarga doir ishchi schotlarni takomillashtirish.....	893
Ne'matov Oybek Ismatullayevich , PhD	
Kichik biznes subyektlarida marketing strategiyasini qo'llash va uni takomillashtirish	897
Saidaxmedova Nodira Ilxamovna , DsC	
Библиометрический анализ области знаний налогового администрирования.....	902
Bokhodir Isroilov , Doctor of Economics, Boburshokh Ibragimov , PhD	
Soliq qarzini undirish amaliyoti va uni tartibini takomillashtirish tahlili.....	909
Raximova Shaxlo Rajapboyevna , mustaqil tadqiqotchi	
Dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlashda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning ahamiyati.....	915
Xo'jaqulova Nigora Rustamovna , PhD	
Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning ta'sirini boshqarish	922
Maxmudov Anvarjon Maxmudovich , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda tijorat banklarining investitsion faoliyatining ekonometrik tahlili	930
Achilov Uyg'unjon Ulug'bekovich , dotsent	
Семья и ее роль в воспитании молодежи.....	935
Зайналов Жахонгир Расулович , профессор, Бердикулов Журабек , ассистент	
Don mahsulotlari korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarining boshqaruv hisobi, auditi va tahlil qilishga oid tadqiqotlarga doir mulohazalar.....	938
Nosirov Ilhom Abbosovich , i.f.d., Abdilalimov Akmaljon Obidjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Повышение эффективности маркетинговой деятельности издательско-полиграфических компаний..	943
Холмирзаева Феруза Абдуллаевна	
Совершенствование учета качества в предприятиях по хранению и переработке зерна.....	949
Холбеков Расул Олимович , доктор экономических наук, профессор	
Mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning zamonaviy yo'nalishlari.....	956
Axmedova Nafisa Amriddin qizi	

Iste'molchilarga yo'naltirilgan marketing strategiyalarini takomillashtirish.....	962
Ruziyeva Shaxlo Raupovna	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda ichki auditni tashkil qilishning nazariy asoslari	968
Maxmudova Sharifa Elmurodovna , tayanch doktorant	
Tijorat banklarining chakana xizmatlari va ularga ta'sir etuvchi omillar	972
Xudayarova Xurshida Abdunazarovna , PhD	
Xalqaro lizing munosabatlarini rivojlantirish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etishda uning rolini oshirish	978
Latipova Shaxnoza Maxmudovna	
Raqamli banklar faoliyatini tahlil qilish (Tinkoffbank misolida).....	983
Nabiyeva Feruza Odilovna , tayanch doktorant, Parpiyeva Ra'no Abdurasulovna	
Пути организации инновационных процессов в Узбекистане	988
Насиров Дилшод Фарходович	
Цифровизация банков: риски и стратегии управления финансовыми активами в цифровой эпохе.....	992
Кодиров Бобур Абдулбори угли , магистр	
Tijorat banklari depozit bazasini optimallashtirish masalalari	1000
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li	
Tijorat banklari operatsion xarajatlarini optimallashtirishning ayrim jihatlari	1005
Sayfullayev Sirojiddin Soli o'g'li	
Bank kapitali barqarorligini oshirishda iqtisodiy mexanizmlardan foydalanish holati.....	1010
Vasiyev Alisher Samiyevich	
O'zbekistonda fiskal va monetar siyosatni muvofiqlashtirish amaliyotining institutsional tahlili	1014
Hakimjon Hakimov	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari kredit foiz stavkasini muvofiqlashtirish masalalari	1019
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Korxonalarining investitsiya faolligini ta'minlashda soliq rag'batlarining samaradorligini oshirish	1024
Ilyasova Barno Axmadovna , mustaqil tadqiqotchi	
Xitoy sug'urta bozorida onlayn sug'urta xizmatlar tahlili.....	1028
Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD)	
Ayrim rivojlanayotgan davlatlarda innovatsion bank xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari	1033
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi faoliyati samaradorligini matematik simulyatsion modelashtirish.....	1041
Artikov Ne'matulla Abdusalamovich	
O'zbekistonda akademik mustaqillikni qo'llab-quvvatlash: 2022-yilgi AFI tadqiqotidan olingan tushunchalar va ilmiy istiqbollar	1046
Yuldashev Feruz Isroil o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy rivojlanishdagi nomutanosiblikni tartibga solish funksiyalari.....	1052
Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori	
Tijorat banklarining innovatsion marketing strategiyasi samaradorligini oshirish yo'llari	1058
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning marketing strategiyasi va uning amal qilish mexanizmi	1064
Muxtorova Umida Karimovna , katta o'qituvchi	
Аспекты здоровья и питания: влияние продукции животноводства на устойчивые и здоровые рационы	1070
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент	
Роль платежных систем в функционировании электронной коммерции	1075
Бабаева Гузаль Яшиновна , доцент кафедры	
Oilaviy biznes bo'yicha jahon amaliyoti tahlili	1081
Toshpo'latov Murodulla Sobirjon o'g'li	
Milliy iqtisodiyotda sanoat tarmog'ining tutgan o'rni.....	1086
Jo'rayev Dilshod Maxmudjonovich	
To'qimachilik sanoat korxonalarida marketing strategiyasi.....	1091
Tillyaxodjayev Azizxon Aloxonovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda tashqi iqtisodiy savdoning ahamiyati.....	1095
Ibodullayev Abror Axrorovich , dotsent, Gulov Ma'ruf G'ayrat o'g'li , Muxtorov Ilhom Avazjon o'g'li , talabalar	
The Impact of Corporate Monopolies on Market Competition and Economic Health	1100
Nimatullayev Khondamir Tursunboy ugli , Avazov Ilkhom Ravshanovich	

Проблемы и перспективы зеленой экономики в Республике Узбекистан	1104
Тураева Адиба Икрамовна , старший преподаватель кафедры	
Quantifying the Return on Investment for Businesses in Adopting Green Construction Practices	1109
Gulsarakhon Muhammadyoqub kizi Ostonakulova , DSc	
Ishlab chiqarish tafovutining markaziy bank monetar siyosati qarorlariga ta'siri	1117
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich , PhD	
Iqtisodiyotni globallasuvi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar barqarorligining nazariy metodologiyasini takomillashtirish.....	1122
Kalandarova Nargiza Narimanovna , PhD	
Aksiyadorlik jamiyatlarining fond birjalarida listingdan o'tish tartibi va mamlakatimiz amaliyoti.....	1128
Narimonov Sayfullaxon Sunnatillo o'g'li , tayanch doktorant	
Hududlar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsiya jozibadorligini oshirishning nazariy jihatlari	1135
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Kichik biznes uchun muqobil moliyalashtirish manbalari va vositalari: xorijiy tajriba.....	1142
Xolikov Sarvar Xayitbayevich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzidorliklar muammosining maqbul yechimlarini topishning zarurati.....	1143
Ruzimuradov Shuxrat Xusanovich	

XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLAR O'RTASIDAGI MUDDATI O'TGAN QARZDORLIKLAR MUAMMOSINING MAQBUL YECHIMLARINI TOPISHNING ZARURATI

Ruzimuradov Shuxrat Xusanovich

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Naqd pul muomalasini tashkil etish departamenti bo'lim boshlig'i, Toshkent Kimyo xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda muddati o'tgan qarzdorliklar muammosiga duchor bo'lgan xo'jalik subyektlarining sonini oshib borayotganligi, muddati o'tgan qarzdorliklarga doir axborotlarning hajmini ham oshishiga sabablar o'rganilgan. Bundan tashqari, ushbu muammoning amaliy yechimlari nazariy asoslar bilan berilgan.

Kalit so'zlar: Kalit so'zlar: xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar; muddati o'tgan debitorlik va kreditorlik qarzlarning joriy holati.

Abstract: In this article, the reasons for the increase in the number of economic entities facing the problem of overdue debts and the increase in the amount of information about overdue debts are studied. In addition, practical solutions to this problem are given with theoretical foundations.

Key words: overdue debts between business entities; current status of overdue receivables and payables.

Аннотация: В данной статье изучаются причины увеличения количества субъектов хозяйствования, столкнувшихся с проблемой просроченной задолженности, и увеличения количества информации о просроченной задолженности. Кроме того, даны практические решения этой проблемы с теоретическим обоснованием.

Ключевые слова: просроченная задолженность между субъектами хозяйствования; текущее состояние просроченной дебиторской и кредиторской задолженности; этапы обработки информации о текущем состоянии просроченной задолженности, взаимосвязание пары участников неплатежей.

KIRISH

Iqtisodiyot – insoniyat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan murakkab tizimlardan biri hisoblanadi. Iqtisodiyotni qay darajada rivojlanganligi va aholining turmush darajasi bevosita bir-biriga bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlardir. Iqtisodiyotni uzluksiz taraqqiy etishini ta'minlash va uni keyingi rivojlanish boskichiga olib chiqish uchun esa har bir davlat o'zining makroiqtisodiy muammolarini maqbul yechimlarini topishga intilishi lozim.

Biroq, bugungi kunda iqtisodiyot nazariyasi ancha rivojlangan bo'lsada, bir qator muhim makroiqtisodiy muammolarning yechimini topishda foydalanish mumkin bo'lgan nazariy bilimlar hamda iqtisodiy richag va mexanizmlar hanuzgacha mavjud emas. Shu sababli ham xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida muddati o'tgan qarzdorliklar yuzaga kelganda, uning joriy holatini tahlil qilish va bozor tamoyilariga mos keluvchi iqtisodiy richag va mexanizmlar yordamida uning maqbul yechimlarini topish iqtisodiy tizim taraqqiyotini ta'minlashda beqiyos ahamiyatga ega.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarni grafikli ko'rinishini shakllantirish va uni tahlil qilish orqali muammoning maqbul yechimlarini topishga doir mavjud nazariy bilimlarga to'xtaladigan bo'lsak, ushbu muammoning maqbul yechimlarini topish maqsadida bir qator olimlar, iqtisodchilar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Xususan, D.O. Chuxlansev, A.N. Katulev, G.V. Kolesnik, V.N. Mixeyev, N.N. Kalitkin, A.A. Samarskiy, A.P. Mixaylov va boshqa bir qator iqtisodchi olimlar tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar zanjirsimon ketma-ketligining grafikli ko'rinishini shakllantirish hamda mazkur grafiklarni tahlil qilish asosida muammoni imkon qadar qisqartirish borasida ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Iqtisodchi olim Frenk Dj. Fabotssini ta'kidlashicha: "Kompaniya zarar ko'rgan holda faoliyat yuritmasada, muddati kelgan majburiyatlar bo'yicha to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshira olmasligi oqibatida qiyin moliyaviy holatga tushib qoladi yoki bankrot bo'ladi".

Biroq, ushbu olimlar tomonidan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi qarzdorliklarni tahlil qilish va ularning grafikli ko'rinishini shakllantirish orqali ushbu qarzdorliklarni qisqartirish bo'yicha ishlab chiqilgan ilmiy takliflar bozor tamoyillariga mos emas hamda nazariy jihatdan to'liq ifoda etilmagan. Bunda to'liq shakllantirilmagan hamda nazariy jihatdan asoslab berilmagan taklif va tavsiyalar yordamida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarni qisqartirishga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ushbu olimlar tomonidan bildirilgan ilmiy tavsiyalar va takliflar bugungi kunga qadar amaliyotga tatbiq etilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorlikka oid tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Sohadagi o'zgarishlar tendensiyalarini umumiylikdan individuallikka va aksincha tartibda deduksion yoki induksion usullardan foydalanish samara bersa, abstrakt-mantiqiy fikrlash usuli esa jarayonni tizimli tahlil qilishda ahamiyatlidir. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullarini keng foydalaniladi.

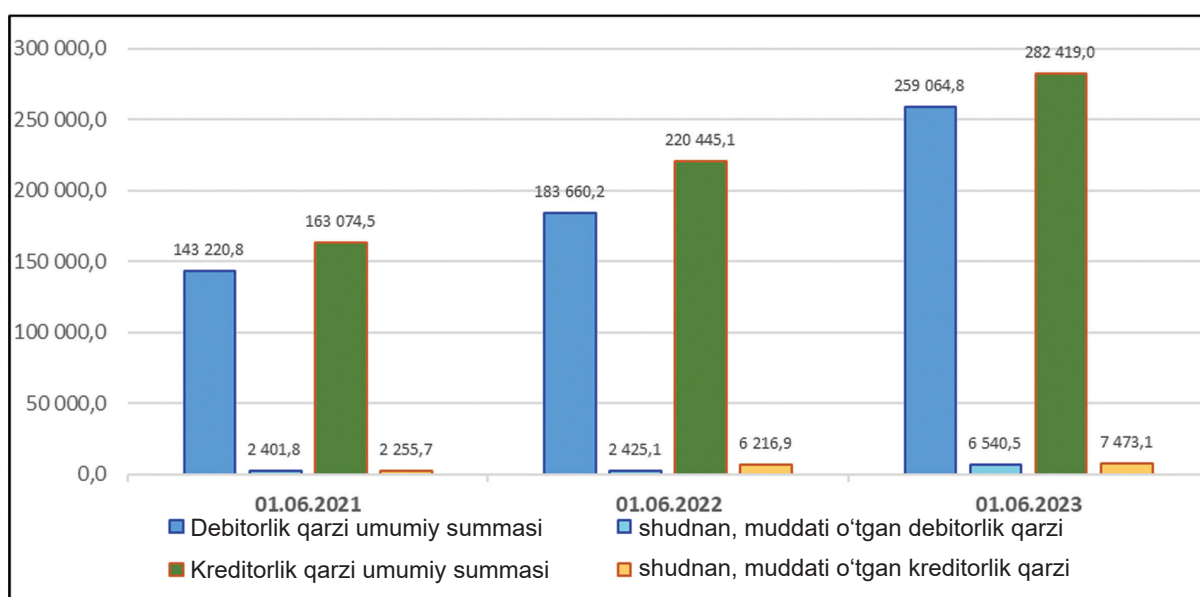
TAHLIL VA NATIJALAR

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar muammosi ham bugungi kunda dunyodagi barcha davlatlarda eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining har choraklik byulletenida qayd etilgan ma'lumotlarning tahlili 2023-yilning 1-iyun holatiga korxona va tashkilotlarning (budjet va boshqa notijorat tashkilotlar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklari, sug'urta tashkilotlari, banklar, kichik korxonalar va mikrofirmalardan tashqari):

- debitorlik qarzlari 259 064,8 mlrd.so'mni (2021-yilning mos davriga nisbatan 115 844 mlrd.so'mga yoki 80,9 foizga oshgan), muddati o'tgan debitorlik qarzlari 6 540,5 mlrd.so'mni (2021-yilning mos davriga nisbatan 4 138,7 mlrd.so'mga yoki 172,3 foizga oshgan);
- kreditorlik qarzlari 282 419 mlrd.so'mni (2021-yilning mos davriga nisbatan 119 344,5 mlrd.so'mga yoki 73,2 foizga oshgan), muddati o'tgan kreditorlik qarzlari 7 473,1 mlrd.so'mni (2021-yilning mos davriga nisbatan 5 217,4 mlrd.so'mga yoki 231,3 foizga oshgan) tashkil etgan.

Mazkur qarzdorliklar dinamikasi quyidagi diagrammada keltirilgan(1-rasm).

1-rasm. 2021–2023-yillarning 1-iyun holatiga korxona va tashkilotlarning qarzdorliklari dinamikasi (mlrd.so'mda)

Bu yerda shuni ta'kidlash lozimki, mazkur Statistika agentligi tomonidan *budjet va boshqa notijorat tashkilotlar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar, fermer va dehqon xo'jaliklari, sug'urta tashkilotlari, banklar, kichik korxonalar va mikrofirmalarning* qarzdorliklari bo'yicha ham ma'lumotlar to'planib, statistik byulletenda aks ettirilganida, ko'rsatkichlar yana bir necha mlrd.so'mga oshgan bo'lar edi.

Barchamizga ma'lumki, har qanday davlatda ham muddati o'tgan debitorlik va kreditorlik qarzlari muammosi ko'lamini oshib borishi, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini susayishiga va iqtisodiy aloqalarda ishtirok etuvchi tomonlarning o'zaro hamkorlikdan manfaatdorliklarini keskin kamayishiga olib keladi.

Yuqorida qayd etilgan mulohazalar va keltirilgan raqamlardan ko'rinib turibdiki, muddati o'tgan qarzdorliklar muammosi nafaqat biror bir tanlangan davlat uchun balki, butun jahon hamjamiyati va iqtisodiyoti turli darajada rivojlangan barcha davlatlar uchun ham bugungi kunning eng dolzarb, o'z yechimini kutayotgan masalalaridan biri hisoblanadi.

Shu sababli iqtisodiy tizimni barqaror hamda mamlakat hududlarini o'zaro mutanosiblikda rivojlanishini ta'minlashda iqtisodiy-matematik usullardan foydalangan holda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarning zanjirsimon ketma-ketligini tahlil qilish hamda ularni qisqartirish yuzasidan bozor iqtisodiyoti tamoyillariga mos keluvchi tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirilishi qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanligini tasavvur qilish qiyin emas.

O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 12-apreldagi "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi O'RQ-763-sonli Qonuni ning 3-moddasida esa *"to'lovga qobiliyatsizlik – sud tomonidan e'tirof etilgan, qarzdorning pul majburiyatlari bo'yicha kreditorlar talablarini to'la hajmda qanoatlantirishga va (yoki) soliqlar hamda yig'imlar bo'yicha o'z majburiyatlarini to'la hajmda bajarishga qodir emasligi"*, deb belgilab berilgan.

Haqiqatan ham to'lovga layoqatsiz bo'lgan xo'jalik yurituvchi subyektning muddati o'tgan qarzdorliklar muammosiga duchor bo'lishining ehtimoli ancha yuqori bo'ladi. Xo'jalik yurituvchi subyektning to'lovga layoqatsizligi – bu xo'jalik faoliyati samaradorligini shunday bir darajasiki, bunda xo'jalik yurituvchi subyektning hisobvarag'iga kelib tushgan pul mablag'larini, shuningdek, o'zining butun faoliyati davomida jamlagan likvidli aktivlarini o'z majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarni qoplash uchun yetarli emasligidir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, xo'jalik yurituvchi subyektlarda aylanma mablag'larning yetishmasligi yoki ushbu mablag'larni o'z vaqtida undirilmagan debitorlik qarziga aylanganligi, shuningdek, ro'y berayotgan o'zgarishlarga (qonunchilikni o'zgarishi, siyosatni o'zgarishi, iqtisodiyotni tartibga solish mexanizmlarini o'zgarishi, bozordagi vaziyatni o'zgarishi va boshqalarga) tez va to'liq moslasha olmasligi ham xo'jalik yurituvchi subyektlarning samarali tarzda faoliyat yuritish doiralarini keskin cheklaydi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar muammosini ma'muriy usullar yordamida yoki uchinchi bir tomonning aralashuvchi bilan ijobiy hal etilishiga erishib bo'lmaydi. Zero, iqtisodiy muammolarning asl mohiyati va uning kelib chiqish sabablarini tahlil qilmagan holda ularni hal etish bo'yicha amalga oshirilgan ma'muriy tadbirlarni qanday natijalar bilan tugagani hamda ularning asoratlari, sobiq "Ittifoq" davrida o'tkazilgan tajribalardan bizga yaxshi ma'lum.

Xorijiy davlatlarda esa xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati to'lanmagan qarzdorliklarni undirish bilan Qarzlarni undirish agentliklari (Kollektorlik agentliklari) shug'ullanib kelishmoqda. Bu xususda internet tar-mog'ida bir qancha maqolalar mavjud. Xususan, "Biznes qarzlarini undirish qoidalari: bilishingiz kerak bo'lgan hamma narsa" maqolasida qayd etilishicha: *kreditorning qarzni undirish bo'yicha amalga oshirgan harakatlari kutilgan natijani bermasa, qarzdorni yozma ravishda ogohlantirganidan so'ng, kreditor qarzdorga doir barcha ma'lumotlarni tegishli choralarni ko'rish uchun kollektorlik agentligiga topshiradi*.

Biroq, kollektorlik agentliklari va ularning faoliyati, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarni qisqartirishning eng maqbul va qulay uslubi deb bo'lmaydi. Kollektorlik agentligi tomonidan ikkita xo'jalik yurituvchi subyekt o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar muammosi tahlil qilinib, bosqichma-bosqich tegishli choralar ko'rilguniga qadar, boshqa bir nechta xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida qarzdorliklar muammosi kelib chiqishi tabiiy bir holdir.

Biz XXI asrda, axborot texnologiyalarining imkoniyatlaridan keng foydalangan holda mazkur qarzdorliklarning joriy holatini mutassaddi davlat idorasi tomonidan makroiqtisodiy darajada tahlil qilish va bozor tamoyillariga mos keluvchi usullar yordamida muammoni imkon qadar qisqartirish bo'yicha zaruriy choralarni o'z vaqtida ko'rinishi lozim degan g'oyani ilgari surmoqdamiz.

Buning uchun esa xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar muammosiga tizimli tarzda yondashib, uning joriy holatini tahlil qilish talab etiladi. Bunda, yetkazib berilgan tovarlar, ko'rsatilgan xizmatlar, bajarilgan ishlar hamda vaqtinchalik foydalanish uchun qarzga olingan mablag'lar va unga hisoblangan foizlarni o'z vaqtida, to'liq to'lab berilmasligi, iqtisodiy munosabatlar bo'yicha o'zaro bog'langan xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida muddati o'tgan qarzdorliklarning zanjirsimon ketma-ketligini yuzaga kelishining ehtimoli juda yuqori ekanligini e'tirof etishimiz muhim.

Demak, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarning joriy holatini tahlil qilish hamda iqtisodiy richag va mexanizmlar yordamida zaruriy tadbirlarni o'z vaqtida amalga oshirish uchun esa tegishi nazariy bilimlarni shakllantirishimizda, yuqoridagi mulohazalarga tayanishimiz lozim.

Bu borada italiyalik iqtisodchi olim Matteo Tomazelli o'zining 2017–2018-yillardagi "Iqtisodiy o'sish va davlat qarzi: qarzdorliklar o'z chegaralaridan chiqib ketganda" nomli ilmiy ishida quyidagilarni e'tirof etgan: "Butun dunyo bo'ylab 2008-yilda boshlangan "buyuk turg'unlik" katta moliyaviy nomutanosibliklarni yuzaga keltirib, barcha davlatlarning qiziqishi va e'tiborini qarzdorliklar muammosiga qaratishga undadi. Bunda, asosiy masalalardan biri, qarzdorliklar muammosini tadqiq qilish, o'rganish uchun uzluksiz nazariy asoslarni hanuzgacha mavjud emasligidir".

Haqiqatan ham xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarga doir axborotlarni tahlil qilish, shuningdek, mazkur qarzdorliklarning zanjirsimon ketma-ketligini ifodalovchi grafiklarni shakllantirish va ushbu muammoni ijobiy hal etishning maqbul yo'llarini aniqlash bo'yicha bozor tamoyillariga mos keluvchi hamda amaliyotga bevosita qo'llash mumkin bo'lgan mukammal nazariya, mexanizm yoki usul mavjud emas.

Shuning uchun ham xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarni qisqartirish, ya'ni muammoning maqbul yechimlarini asoslangan holda topishning mukammal iqtisodiy-matematik usullari hanuzgacha yaratilmaganligi sababli – mazkur muammo bugungi kunga qadar birorta mamlakatda ham o'zining ijobiy yechimini topgani yo'q.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar muammosini chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, mazkur muammo xo'jalik yurituvchi subyektlarda o'z moliyaviy majburiyatlarini bajarishlari uchun pul mablag'larining yetishmasligi oqibatida yuzaga keladigan muammodir. Shu sababli ham biz muomaladagi pullar miqdorini asossiz ravishda oshirmagan holda ham iqtisodiy mexanizmlar yordamida xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarni imkon qadar qisqartirish mumkin degan fikrni ilgari surmoqdamiz.

Bir so'z bilan aytganda, biz o'z oldimizga xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklarning joriy holatini tahlil qilish hamda muomaladagi pullarni asossiz ravishda oshishiga yo'l qo'ymagan holda mazkur qarzdorliklarni imkon qadar qisqartirish imkoniyatini beruvchi uslubiy asoslarni hamda uni amaliyotga tatbiq etishga xizmat qiluvchi iqtisodiy richag va mexanizmlarni ishlab chiqish borasida fundamental tadqiqotlar olib borishni maqsad qilib qo'yganmiz.

Rossiyalik olimlarni ta'kidlashicha: *"Har qanday nazariyaning asosida ma'lum darajada fundamental qoidalar yotadi. Nazariya ushbu qoidalarga tayangan holda amaliy masalalarning yechimini topish uchun miqdoriy usullarni ishlab chiqishga yordam beradi"* [16].

Ushbu olimlarning mulohazalariga tayangan holda, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar joriy holatiga doir elektron fayl ko'rinishidagi axborotlarni qayta ishlashning yuqorida sanab o'tilgan bosqichlarini har biri uchun o'ziga xos bo'lgan tartib va qoidalar ishlab chiqilishi lozim.

Yuqorida qayd etilgan mulohazalardan xulosa chiqargan holda shuni ta'kidlash joizki, A_p ($p = 1, m$) va B_f ($f = 1, n$) xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar joriy holatiga doir tartiblangan axborotlarni ta'kidlab o'tilgan bosqichlarda qayta ishlanishi mazkur qarzdorliklarning:

- joriy holatini aks ettiruvchi iqtisodiy-matematik ko'rsatkichlarni hisoblash va ularni tahlil qilish;
- ekonometrik modellarni shakllantirish;
- zanjirsimon ketma-ketligining grafikli ko'rinishini shakllantirish uchun qulay imkoniyatlarni yaratib beradi.

Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasidagi muddati o'tgan qarzdorliklar joriy holatiga doir axborotlar maxsus jadvalga belgilangan qoidalar asosida to'liq kiritib bo'lingach, ushbu jadval ma'lumotlaridan foydalangan holda mazkur qarzdorliklarni turli kesimlarda, xususan:

- hududlar (jumladan, alohida bir tuman, shahar, viloyat) kesimida;
- banklar (jumladan, noto'lovlar juft ishtirokchilarining tegishli hisobvaraqlari ochilgan bir bank yoki bank filiali) kesimida;
- noto'lovlar juft ishtirokchilarining banklardagi tegishli 20208, 20210, 20212, 20214, 20218 va hokazo bank hisobvaraqlari kesimida;
- vazirliklar va ularga tegishli korxona, tashkilotlar kesimida;
- qarzdorlik summalarini katta, kichik yoki ma'lum bir diapozonga tegishli summalarga toifalagan holda;
- aniq bir sanaga yoki ma'lum bir davr kesimida;
- tanlangan bir yoki bir guruh xo'jalik yurituvchi subyektlar kesimida;
- va hokazo bizni qiziqtirgan boshqa mezonlar asosida ham tahliliy ishlarni amalga oshirishga hamda mazkur qarzdorliklarning grafikli ko'rinishini tahlil qilgan holda qarzdorliklarni iqtisodiy richag va mexanizmlar yordamida imkon qadar qisqartirishga imkoniyat yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bozor iqtisodiyotining muhim talablaridan biri shundan iboratki, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining moliyaviy natijalari samarali bo'lishi lozim. Xo'jalik yurituvchi subyektni yetarli darajadagi samaradorlikni ta'minlamagan holda ya'ni, bozor tamoyillariga zid ravishda faoliyat yuritishi pirovard natijada nafaqat ushbu xo'jalik subyektni balki, unga aloqador bo'lgan boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlarni ham moliyaviy xususan, muddati o'tgan qarzdorliklar muammosiga duchor qilishining ehtimoli yuqori.

Shu sababli ham bozor sharoitida muddati o'tgan debitorlik va kreditorlik qarzlari muammosidan «himoyalani» uchun har bir xo'jalik yurituvchi subyekt o'z faoliyatini yetarli darajada samarali bo'lishiga alohida e'tibor qaratishi talab etiladi. Xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida muddati o'tgan qarzdorliklar yuzaga kelganda, uni tahlil qilish va muammoning maqbul yechimlarini topishda mazkur qarzdorliklar zanjirsimon ketma-ketligining grafikli ko'rinishini shakllantirilishi muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. [How does excessive debt hurt an economy?](#)
2. <https://carnegieendowment.org/chinafinancialmarkets/86397>.
3. Агентство статистики при Президента Республики Узбекистан: "Социально экономическое положение Республики Узбекистан. За январь – июнь 2023 года. Тошкент – 2023 г. – 471 с.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 12 апрелдаги "Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида" ЎРҚ-763 – сонли Қонуни. <https://lex.uz/docs/5957612>.
5. Фрэнк Дж. Фабоцци "Управление инвестициями". Москва: "Инфра-М", 2000 г., – 932 с.
6. Business Debt Collection Rights: Everything You Need to Know. <https://www.upcounsel.com/business-debt-collection-rights>
7. Д.О. Чухланцев, диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук на тему "Моделирование финансовых потоков в вертикально интегрированной компании и рационализация её взаиморасчетов с контрагентами". Москва, 2002 г., 162 с. www.dissertcat.ru.
8. А.Н. Катулев, Г.В. Колесник, В.Н. Михеев "Методы редукции графов в задачах реструктуризации задолженности предприятий". Международный журнал "Программные продукты и системы". Выпуск журнала №2, за 1999 г., – 26 с. <http://www.swsys.ru/index.php?page=article&id=931&lang>
9. Н.Н. Калиткин "Оптимальный взаимозачет долгов предприятий". Журнал: "Математическое моделирование", том 7, номер 1, за 1995 г., – 118 с. www.math-net.ru
10. А.А. Самарский, А.П. Михайлов "Математические моделирование: Идеи. Методы. Примеры". Москва: "Наука. Физматлит", 1997 г., – 370 с.
11. Matteo Tomaselli. "Economic Growth and Public Debt: Beyond Debt-Thresholds". (Doctoral Thesis. University of Trento School of Social Sciences. Theoretical and Empirical Issues. 2017 / 2018 Academic Year). <https://pdfs.semanticscholar.org/d8b1/30d4d07b37f229be76d38c63bf4b0779276b.pdf>.
12. М.Г. Делягин "Экономика неплатежей: как и почему мы будем жить завтра". Москва: "ОАО Оригинал". 1997 г., – 396 с.
13. Радионов Н.В., Радионова С.П. "Основы финансового анализа: математические методы, системный подход". Санкт-Петербург: "Альфа", 1999 г., – 592 с.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

